Asiantuntijalausunto Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asia: KAA 2/2019 vp Raiskauksen määritelmä suostumusperustaiseksi - Suostumus2018

Asiantuntijalausunnon laatija: PsT Julia Korkman, oikeuspsykologian dosentti (Helsingin Yliopisto), tutkija (Åbo Akademi), oikeuspsykologi (Barnahus-hanke / HUS lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikkö).[1]

Aluksi

Ensinnäkin on todettava, että kannatan lämpimästi kansalaisaloitteen pääasiallista sisältöä, eli ehdotusta raiskauksen määritelmän muuttamisesta suostumusperustaiseksi. Kuten aloitteesta käy ilmi, tämänhetkinen seksuaalirikoslaki sulkee pois joitakin tilanteita, jotka käytännössä ovat raiskauksia (esim. asianomistajan selkeä suusanallinen kielto tai penetraatio, joka on tapahtunut yllättäen mutta ilman varsinaista väkivaltaa tai sen uhkaa). Myös lain tulkinnassa esiintyy vaihtelua. Lisäksi lakimuutoksella olisi yhteiskunnallista signaaliarvoa.

Näen kuitenkin, että muutos tulisi tehdä osana seksuaalirikoslain kokonaisuudistusta ja että suostumuksen määrittelyä olisi vielä hyvä tarkentaa. Oikeusministeriö asetti 11.4.2019 työryhmän, jonka tehtävänä on valmistella seksuaalirikoslain kokonaisuudistusta, ja jonka kokoonpanoon myös allekirjoitettu kuuluu. Työryhmän työ on kesken ja työskentelyn määräaika on loppukeväällä 2020.

Kokonaisuudistusta on pitkään odotettu, sillä seksuaalirikoslakia on muutettu vaiheittain, useita kertoja, mikä on mutkistanut rikostutkintaa. Keskustelu suostumuksesta on uudistuksen ydinkysymyksiä. Lakia tulisi ehdottomasti miettiä kokonaisuutena kerralla (sillä eri osiot vaikuttavat toisiinsa), minkä vuoksi pitäisin järkevänä antaa työryhmän muotoilla ehdotuksen asiassa esitettyjen näkemysten ja arvioiden pohjalta.

Lausunnossani tuon esille joitain relevantteja näkemyksiä tutkimusalani (oikeuspsykologia) sekä oman työkokemukseni (joka painottuu lapsiin ja nuoriin kohdistuviin seksuaalirikosepäilyjen selvittämiseen) näkökulmasta.

Virheellisiä käsityksiä raiskauksista ja uhrikäyttäytymisestä

Niin raiskauksista kuin uhrien ja tekijöiden käyttäytymisestä esiintyy runsaasti vääriä käsityksiä, kuten aloitteessa todetaankin, ja nämä ovat olennaisia tietoja keskustelun pohjaksi. Yleinen stereotypia on, että tyypillinen raiskaus on niin sanottu ”puskaraiskaus”, jossa tuntematon (mies) käy tuntemattoman (naisen) kimppuun, ja väkivalloin raiskaa hänet, jonka jälkeen hän poistuu paikalta. Uhrilta taas odotetaan

[1] Lausuntoa ovat kommentoineet oikeuspsykologian dosentti Taina Laajasalo, oikeuspsykologi, PsM Tom Pakkanen sekä trauma- ja kriisipsykologiaan erikoistunut oikeuspsykologi Ferdinand Garoff, jonka kirjoitukseen ”Suostumusperustainen seksuaalirikoslainsäädäntö oikeuspsykologisesta näkökulmasta” (oikeuspsykologian erikoistumiskoulutuksen lopputyö, 2019).

itse tilanteessa, että hän taistelisi vastaan ja tilanteen jälkeen, että hänellä olisi selvästi havaittavia, vahvoja tunnereaktioita tapahtuneeseen.

Uhrin käyttäytymiseen liittyen lamaantumisesta on suostumusperustaiseen lakiin liittyvissä keskusteluissa viitattu melko paljon. Monissa uhrikyselytutkimuksissa todetaan, että merkittävä osuus uhreista lamaantuvat raiskaustilanteessa, minkä seurauksena aktiivinen vastustaminen on mahdotonta[2]. Kansalaisaloitteessa viitataan Tukholman Karoliinisen instituutin tutkimukseen[3], jonka mukaan jopa 70% tutkimukseen osallistuneista uhreista kertovat lamaantuneensa raiskauksen tapahtuessa siten, etteivät pystyneet liikkumaan tai muutoin vastustamaan tekijää.

Lainkäytössä on tässä suhteessa käsitykseni mukaan kehitys ollut viime vuosikymmenen aikana suotuisa, kuten ilmenee esimerkiksi korkeimman oikeuden ennakkoratkaisusta, jossa todetaan mm. ”*ettei raiskauksen tai muun väkivallan uhrin voida edellyttää ryhtyvän itse väkivaltaisiin tai muihin vastustamistoimiin. Tällaisen teon kohteelta ei voida myöskään odottaa teon jälkeen erityistä uhrikäyttäytymistä. Puolustustekojen puuttumista tai lamaantumista ei voida pitää osoituksena siitä, ettei rikosta ole tapahtunut. Lisäksi Korkein oikeus toteaa, että seksuaalirikoksissa pitkätkään viiveet viranomaisille ilmoittamisessa eivät ole poikkeuksellisia, koska uhrin mieli voi torjua traumaattista kokemusta ja siihen liittyvää häpeää, ahdistusta ja pelkoa*”[4].

Tuomioistuinten ratkaisuissa vaikuttaa kuitenkin edelleen olevan eriäviä näkemyksiä ja osin auki kirjoitettuja (ongelmallisia) oletuksia siitä, kuinka uhrin käyttäytyminen ei ole vastannut oletuksia siitä, miten ”aidon” uhrin tulisi käyttäytyä. Tämä käy hyvin ilmi Amnestyn julkaisemassa raportissa[5] sekä toimittaja Jeanette Björkqvistin kirjoittamassa artikkelissa[6], joissa kummassakin tarkastellaan oikeuslaitoksen ratkaisuja raiskausjutuissa ja vastaa myös omaan työkokemukseeni perustuvaa käsitystä.

Lamaantuminen ei kuitenkaan ole ainoa syy sille, että uhri saattaa toimia eri tavalla kuin ”yleisen elämänkokemuksen” tai yhteiskunnan ja median ylläpitämien stereotypioiden mukaan usein oletetaan. Hollantilaisissa tutkimuksissa on todettu, että raiskauksissa uhrit saattavat aktiivisesti osallistua raiskaukseen. Tutkija Robert Horselenbergin[7] mukaan ”*Tämä kuulostaa tietenkin omituiselta, mutta se liittyy siihen, että he haluavat tilanteen loppuvan mahdollisimman pian. Kun raiskaaja*

[2] Marx, B.P., Forsyth, J.P, & Lexington, J.M. (2008). Tonic Immobility as an Evolved Predator Defense: Implications for Sexual Assault Survivors. doi:10.1111/j.1468-2850.2008.00112.x
[3] Möller, A., Söndergaard, H. P. ja Helström, L. (2017). Tonic immobility during sexual assault - a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression. Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, 96(8), 932–938. doi:10.1111/aogs.13174
[4] KKO:2013:96, kohta 33.
[5] Amnesty / Otava Piha (2019). Oikeuksien arpapeli. Naisiin kohdistuvat raiskausrikokset ja uhrin oikeuksien toteutuminen Suomessa: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/frantic/amnesty-fi/2019/03/06061152/Oikeuksien-arpapeli_final.pdf
[6] Jeanette Björqvist (2019). Sana sanaa vastaan: https://www.longplay.fi/jutut/sana-sanaa-vastaan
[7] Helsingin Sanomat 2018: https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005748624.html
Alkuperäistutkimus: De Zutter, A.W.E.A., Horselenberg, R, & van Koppen, P. (2016). Distinguishing true from false allegations of rape. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context,* http://dx.doi.org/10.1016/j.ejpal.2016.02.002

haluaa vaihtaa asentoa, uhri tottelee – ei sen takia, että hän nauttisi, vaan siksi, että hän haluaa tilanteen päättyvän. Silloin myös väkivaltaa on vähemmän.” Tämä kuitenkin on ristiriidassa raiskauksista vallitsevien stereotyyppisten käsitysten kanssa, minkä vuoksi uhri saattaa jättää kertomatta osallisuudestaan poliisille tai tätä saatetaan tulkita uhria vastaisella tavalla oikeusprosessissa.

Suostumuksen päätteleminen käyttäytymisen perusteella on haasteellista

On huomioitava, että tilanteet, joista raiskausilmoituksia tehdään, eivät aina ole mustavalkoisia. Tällaiset tilanteet korostuvat, kun kyseessä ovat hyvin nuoret henkilöt, jotka ovat sukupuoliyhteydessä ensimmäisiä kertoja. Näihin tilanteisiin liittyy usein huomattavaa epävarmuutta siitä, kuinka tulisi toimia, mitä itse haluaa, ja miten toinen kokee tilanteen. Tässä suhteessa aloitteessa esitetty kohta 1§d (suostumusta ei voida päätellä, mikäli henkilö on ilmaissut sanoin tai *käyttäytymisellään*, ettei hän suostu sukupuoliyhteyteen) on aloitteen esittämässä muodossa käsitykseni mukaan liian tulkinnanvarainen.

Poliisitutkinnoissa esiintyy tilanteita, joissa asianomistaja tekee ilmoituksen tilanteesta, jota jälkikäteen miettiessä on päätynyt pitämään hyväksikäyttönä, mutta jossa ei itse tilanteessa ole tuonut tätä esille millään lailla. Tällöin epäilylle saattaa tulla järkytyksenä, että ensimmäinen seksuaalinen kanssakäyminen on toisen osapuolen osalta koettu raiskauksena. Tilanne voi näin ollen olla varsin traumaattinen molemmille osapuolille. Näissä tilanteissa voivat siis asianomistajan ja epäillyn kokemukset tilanteesta – heidän subjektiivinen totuutensa – erota merkittävästi, ilman että kummankaan osapuolen kertoma olisi ”epätosi”. Nämä tilanteet ovat varsin haasteellisia ja harvoin ratkaistavissa tyydyttävällä tavalla rikosprosessin kautta.

Tulevaisuudessa olisi syytä pohtia sovittelun kaltaisia mahdollisuuksia – osapuolten niin halutessaan – käydä läpi tapahtunutta ja sen aiheuttamia kokemuksia, erityisesti nuorten välisissä tilanteissa. Tämä ei sulje pois rikosprosessin mahdollisuutta – sen sijaan olisi jokin muukin tapa käsitellä tapahtunutta kuin rikosprosessi.

Lopuksi

Kaiken kaikkiaan kannatan lämpimästi lakialoitteen ehdotusta seksuaalirikoslain muuttamisesta suostumusperustaiseksi, mutta suosittelen, että muutosta ei tehdä erillisenä 20. luvun kokonaisuudistuksesta vaan osana sitä. Seksuaalirikoslain uudistusta valmistelevalle työryhmälle aloite antaa arvokkaita näkemyksiä työskentelyn tueksi. Suostumuksen määrittely laissa on tarkoin harkittava ja se on toteutettava siten, ettei rikostutkinta merkittävästi vaikeudu, jotta seurauksena eivät ole entistä vaihtelevammat tulkinnat seksuaalirikosepäilyissä epäselvän määrittelyn vuoksi.

Kunnioittavasti, Helsingissä 14.11.2019

Julia Korkman